

Birikim

AKADEMİK VE GÖRÜŞLERİNDEN İZLENİMLERİNDEN İZLENİMLERİNDEN İZLENİMLERİNDEN

Lübnan merceğinden **Ortadoğu** ve **Türkiye**

ENGİN DENİZ AKARLI ■ ÖZLEM ALTAN ■ SHIVA BALAGHI ■ KORAY
ÇALIŞKAN ■ DİLAVER DEMİRAĞ ■ METE ÇUBUKÇU ■ ERDEM DENK ■
ÖZGE ÖZKOÇ ■ DİLEK ZAPTÇIOĞLU ■ FAZIL HÜSNÜ ERDEM ■ TARIK
ZİYA EKİNCİ ■ ALİ MURAT İRAT ■ E. FUAT KEYMAN ■ H. BAHADIR TÜRK

G E Ç E N A Y I N B İ R İ K İ M İ

ISSN 1300-8358

9 771300 835005

212162 - 2006/09

ÖMER LAÇİNER *Genelkurmay Başkanı*
Büyükkanıt görevi devraldı: Rol ve kamufraj

2009

Geçen ayın birikimi

- 3** ÖMER LAÇİNER
Rol ve kamuflaj

Lübnan merceğinden Ortadoğu ve Türkiye

- 5** Sunuş
- 9** ENGIN DENİZ AKARLI
Lübnan'ın açmazları
- 16** ÖZLEM ALTAN
*Temmuz sonrası
Ortadoğu'da Lübnan ve barış*
- 24** SHIVA BALAGHI
Lübnan'da tarih tekerrür ediyor
- 28** KORAY ÇALIŞKAN
*Lübnan'daki Ortadoğu
ve Türkiye*
- 32** DİLAVER DEMİRAÇ
*Holocaust'un Holocaust'u:
Geç ulus-devlet çağında
kurban siyaseti*
- 45** METE ÇUBUKÇU
*Hizbullah: Ortadoğu'daki
kırılma noktası*

- 50** ERDEM DENK
*Ortadoğu'da jeo-insani
bir kaynak: Su*
- 56** ÖZGE ÖZKOÇ
*Suriye'de Baas Partisi'nin kökenleri
ve dönüşümü*
- 64** DİLEK ZAPTÇIOĞLU
"İtham ediyorum"a dair notlar
- 68** FAZIL HÜSNÜ ERDEM
*Zorunlu birliktelikten
gönüllü vatandaşlığa uzanan yolda
Kürt sorunu*
- 79** TARIK ZİYA EKİNCİ
*Kürt bölgesinde toplumsal yapı
ve Kürt aydınları*
- 84** ALI MURAT İRAT
Milliyetçiliğin diğer yüzü: Etniklik
- 86** E. FUAT KEYMAN
*Türkiye'de Kürt sorunu
ve demokratik çözüm olasılığı*

Türkiye'de politik dil

- 99** H. BAHADIR TÜRK
*Başbakanın asabi halleri üzerine
bir deneme*

AYDA BİR YAYIMLANIR • YEREL SÜRELİ YAYIN

Birikim Yayıncılık Ltd.Şti

Adına Sahibi ve

Genel Yayın Yönetmeni:

Sorumlu Müdür:

Görsel Tasarım:

Sayfa Uygulama:

Ofset Hazırlık:

Baskı:

Dağıtım:

Ömer Laçiner

Kerem Ünüvar

Ümit Kıvanç

Hüsnü Abbas

İletişim

Sena Ofset

Dergi Planlama Pazarlama

BİRİKİM YAYINLARI

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han, No.7/2

Cağaloğlu, Eminönü 34122 İstanbul

Tel. (0212) 516 22 60-64 Fax. (0212) 516 12 58

web: www.birikimdergisi.com

e.mail: birikim@iletisim.com.tr

Abone olmak için aşağıda belirtilen abone bedelini Birikim Ltd. Şirketi'nin ilgili banka hesabına yatırmanız; adınızı, adresinizi, posta kodunuzu ve abone işleminizin hangi sayıdan başlamasını istediğinizi belirtmeniz yeterlidir:

İş Bankası Cağaloğlu Şubesi (Şube Kodu: 1095)

Yurtdışı: Dolar Hesap No: 3274243

Euro Hesap No: 3274258

Yurtiçi: TL Hesap No: 678490

Abone bedelleri:

Yurtiçi: 57 YTL

Avrupa-Ortadoğu: 80 Euro

Amerika-Avustralya: 100 \$

ISSN 1300-8358

Birikim - İstanbul: Birikim Yayıncılık Ltd. 1989

Temmuz sonrası Ortadoğu'da Lübnan ve barış

ÖZLEM ALTAN

12 Ağustos 2006 Cumartesi günü, Lübnan hükümeti BM Güvenlik Konseyi'nin İsrail'in Lübnan'a saldırmasından tam bir ay sonra çıkarabildiği ateşkeş çağrısını onayladığını, Hizbullah adına Nasrallah da bu çağrıya İsrail uyduğu takdirde hükümetin kararına saygı duyacağını açıkladı. Bu açıklamalardan on iki saat sonra Beyrut'tan arkadaşım Leyla panik halinde ardarda yazdığı mesajlarda güney Beyrut'un şu ana kadar olmadığı kadar ağır bir bombardımana tutulmakta olduğunu, Hizbullah liderlerinin hedef alındığından korkulduğunu ve ilerleyen dakikalarda Hayfa'ya Hizbullah tarafından roket yağdırıldığını yazıyordu. Ateşkesin ne demek olduğu ve ne zaman devreye gireceği meçhuldu. Bir onun kadar meçhul olan bu ateşkesin bu ufacık ülkenin karmaşık tarihindeki diğer anlaşmalardan ne gibi farkı olduğuydu.

Mısır'ın 20. yüzyıldaki en ünlü oyun yazarlarından Tefik Al-Hakim, *Adalet Labirenti* adındaki, yarı otobiyografik romanında Mısır'ın yeni bağımsızlığını kazandığı yıllarda Nil deltasındaki küçük bir kasabada savcı olarak çalışan bir adamın anılarını anlatır. Romanın kahramanı tüm modernist görüşlerinin, Avrupa Aydınlanmacılığının gündelik yaşamdaki anlamsızlaşmasını; prosedürel uygulamaların genç bir öğrenciyken öğrendiği ideallerin yansıması olmaktan çıkıp kendi içinde bir hayat kazanmalarını bir cinayet araştırması etrafında gelişen olaylarla aktarır. Sık sık geriye dönüşlerle eski davaları hatırlar; "bir seferinde yaralı bir ada-

mı ölümle pençeleşmesine terk edip, pantolonunu ve şapkasını raporuma yazmaya başlamıştım. Tasvirim bittiğinde, kurbanı geri dönüp ona kimin saldırdığını sorduğumda ise, adam çoktan ölmüştü.¹ Son bir ayda Lübnan'ın yerle bir edildiği her gün "yeni bir Ortadoğu" yaratılıyor mu, yaratılmıyor mu; bu "yeni" kime ne ifade ediyor; İsrail kendini mi savunuyor, sömürgeciliğini artık utanmazca tüm halkları terörist olarak tanımlayarak dizginlerinden mi boşandırıyor; büyük İsrail hedefi Litani Nehri'nde mi bitiyor yoksa Golan'da mı, yoksa doğu Kudüs'te mi, uluslararası güç ne zaman girer, ne zaman giremez, kimlerden oluşmalı gibi sorular kamuoyunu meşgul etti ve etmeye devam ediyor. Lübnan'daki vahşeti durdumak üzere sunulan BM Güvenlik Konseyi kararı ise Lübnan tarihine geri dönüşlerle incelendiğinde fazlasıyla tanıdık ve bir o kadar da ürkütücü. Biz Lübnan ve Filistin'de ne olup bittiğini anlamaya çalışırken İsrail, Filistin halkını tümünden yok etme ve devlet paranoyası ile onu destekleyebilecek bölge kuvvetlerini de haritadan silmeye girişmiş olabilir mi? Bölgede barışın bu olaylar zincirinde reel politik söylemin çok sevdiği "iki savaş arasındaki zaman dilimi"ne dönüşmesi nasıl engellenebilir?

12 Temmuz'da İsrail Hizbullah'ın iki askerini kaçırmasını bahane ederek, güney Lübnan'ı bombalamaya başladı. Batı medyasında başlangıç noktası olarak sunulan bu hikayenin bir adım öncesinde,

1 Tefik al-Hakim, *Adalet Labirenti*.

24 Haziran'da İsrail ordusu Gazzeli iki sivil kaçırmış; İsrail'in hapisane sistemine göndermiş ve ertesi gün Filistinliler bir İsrail askerini kaçırdı. İsrail Ordusu Gazze'yi yerle bir etmeye girişmişti. Bu saldırının Pentagon'la danışıklı planlanmasının kaçırılma olayından çok önce başladığı ise az sayıda gazeteci tarafından dile getiriliyordu.² İsrail ilk hafta askerlerinin iadesini talep ettiğini ve bu gerçekleşene kadar Lübnan'ı bombalamaya devam edeceğini söylüyordu. Hizbullah lideri Nasrallah ise Gazze'deki Filistinlilerin yanında olduklarını, İsrail'le kaçırdıkları askerler karşılığında İsrail hapisanelerinde tutulan 9000 kadar Lübnanlı ve Filistinli tutsak için masaya oturmaya hazır olduklarını belirtiyor ve İsrail'in 2000 yılından beri Lübnan hükümetine vermeyi reddettiği güney Lübnan'daki mayınların haritasını talep ediyordu. Nitekim 2000 yılından beri sınır boyunca çatışmalar düşük yoğunlukta tutulmuş ve 2004'te Hizbullah'ın IDF askerlerini kaçırmaya sonucu karşılıklı esir değişimi gerçekleşmişti. Ancak İsrail, üzerinde anlaşılacak esirlerin takası sırasında üç kişinin iadesinden sonra vazgeçince Hizbullah kamuoyuna tekrar bu konuda faaliyette olacağını sözünü vermişti.³ İsrail saldırıları vahşi bir şekilde devam etti ve bir ay içinde Lübnan'da çoğu sivil ve çocuk olmak üzere binin üzerinde kişi katletildi; bir milyon insan yerlerinden edildi ve çoğunun dönecek evi kalmadı; ülkenin yurtdışı ile tüm bağlantı yolları yerle bir edildi; iç savaş sonrası 15 yılda tekrar inşa edilen altyapı 1990'dakinden de beter bir duruma geldi ve Olmert güney Lübnan ve güney Beyrut'ta durmaksızın devam eden katliamları etnik temizlik kokan açıklamalarla meşru kılmaya çalıştı. Bir hafta içinde İsrail hükümeti saldırıları için yeni bir hedef açıkladı: Hizbullah'ın silahsızlanmasını talep eden BM Güvenlik Konseyi 1559 sayılı kararına uyulmasını sağlamak ve güney Lübnan'ı "Hizbullah'tan temiz-

2 Hersh, Seymour. 21.8.2006. Watching Lebanon: Washington's interests in Israel's War. *The New Yorker*.

3 Geçen sene yapılan bir araştırmaya göre Lübnan halkının yüzde yetmiş esir değişimi için İsraili askerlerin kaçırlmasını onayladıklarını belirtmesi de Hizbullah'ın bu sözünü er ya da geç tutması gerektiği şeklinde algılanmış olabilir. Ancak Hizbullah üzerine çalışan araştırmacıların çoğu bu kaçırlmanın ardındaki stratejik nedenler üzerinde kesin bir şey söylemekten kaçınıyorlar. Yorumlar için Jim Quilty'nin *Middle East Report Online*'de 25 Temmuz 2006'da yayımlanan "Israel's War Against Lebanon's Shi'a" makalesine bakılabilir.

lemek." Aynı İsrail, BM'nin sayısız kararını tarihi boyunca kaale almamıştı. İki askerinin kaçırlmasına kitlesel cezalandırmayla karşılık vererek bir savaş suçu daha işlemekteydi. Ancak buna Lübnan-İsrail ilişkilerinde bir ilk diyemeyiz.

1978-1982-1993-1996-2006: İSRAİL VE HİZBULLAH

Lübnan iç savaşının başlangıç tarihi olarak sağcı, genelde Maruni Hristiyanlardan oluşan Falanjist örgütünün çoğunluğu Filistinli mültecilerden oluşan bir otobüsü yayılım ateşine tuttuğu 13 Nisan 1975 günü verilir. Ancak her daim dile getirilen bu 18 mezhebin yaşadığı topraklar Ürdün kralının Kara Eylül (1970) sonrası FKÖ'yü ülkesinden sürmesiyle daha da artan ciddi gerilimleri barındırmaktaydı. Filistin Kurtuluş Örgütü Lübnan'daki mülteci kamplarında güçlendikçe sağcı Hristiyan kesim de ülkenin egemenliğinin elden gittiğine kanaat getiriyordu. 1948'de, 2. Dünya Savaşı ertesinde Fransız birlikleri ülkeden çıktığında doğusundaki Arap ülkeleri ile işbirliğini, endüstriyel yatırım ve iktisadi korumacılığı teşvik edenlerle Fransa'nın temelini attığı liberal iktisat politikalarını destekleyenler arasındaki tartışmayı ikinci grup kazanmıştı. Bu da takip eden otuz yılda özellikle Hristiyan ve Sünni Müslümanların oluşturduğu tüccar, bankacı ve toprak sahiplerinin palazlanmasına yol açmıştı. 1970'lere gelindiğinde ülkenin şaşaalı yaşayan azınlığı ve gittikçe yoksullaşan çoğunluğu arasındaki tezat hem solcular hem de bu zenginlikten payını alamayan Müslümanlar arasında tepki doğuruyordu. FKÖ'nün güçlenmesi, İsrail'le artan yoğunlukta çatışmaları ve davalarının hem sol hem de Müslüman kesimlerde ortak Arap kimliği üzerinden sempati toplaması yaşanan dengesizliklerden çıkarı olan kesimleri rahatsız ediyordu. Zaten örgütlenme biçimleri Nazilerden esinlenen Süleyman Franjeh'nin Falanjistleri ile FKÖ arasında başlamış olan vurkaç çatışmaları Nisan 1975'ten sonra iki yıl boyunca son sürat devam etti. Beyrut'un şehir merkezi yerle bir edildi. Şehirde mahalleler, ülke genelinde de bölgeler mezhep açısından gittikçe homojenleştirilmeye başlandı.

Savaşın başlangıç tarihleri Soğuk Savaş gerilimlerinin göreceli olarak azaldığı bir zaman dilimine denk geliyordu: Mısır, Sedat başkanlığında Ameri-

kan kampına geçmekteydi. İran ve Körfez ülkeleri Amerikan hükümetine bağımlı hale gelmişlerdi. Böylece ABD hükümetinin savaş Lübnan toprakları ile sınırlı kaldığı sürece durdurmak için harekete geçmesinin bir sebebi yoktu.⁴ Ancak yıllar sonra Lübnanlıların “ötekilerin Lübnan topraklarındaki savaşı” diye hatırlayacağı savaşa dış müdahalelerin başlaması uzun sürmedi. Önce Suriye 1976’da Hıristiyanların savaşı kaybetmeye yüz tutması üzerine, batısında radikal bir FKÖ’nün tam hakimiyet elde etmesinin kendi iç dengelerini bozacağı endişesiyle, Lübnan’a girdi. Bundan iki yıl sonra İsrail askerleri Lübnan sınırını geçti.

İsrail 1970’ler boyunca FKÖ ile Lübnan sınırında savaşmış (ve bu yüzden güneydeki ailelerin %65’i çatışmalardan kaçmak için kuzeye göç etmiş ve büyük yerleşim merkezindeki eşitsizlikler gittikçe daha bariz hale gelmişti). 1978’de ise İsrail şimdi gene adı hortlamış olan bir güvenlik kordonu oluşturma bahanesiyle Lübnan sınırından içeri girdi. 1982 yılında ise yine son bir aydır olanlara çok benzer bir retorikle Menahem Begin “son” bir kez “kesin bir zafer” amacıyla ülkenin üçte birini işgal etti ve üç ay boyunca da Beyrut’u ablukaya aldı. 1982 Sonbaharında Amerikan, Fransız ve İtalyan askerlerinden oluşan uluslararası güç de FKÖ üyelerini Tunus’a götürecek gemilere yüklediği sıralarda Sabra ve Şatilla kamplarında Falanjist milisler İsrail ordusunun korumasında bir katliam gerçekleştiriyordu. Aynı uluslararası güç, katliamların duyulmasından sonra geri döndü ve yeni kurulmuş, Amerikan kamuoyunda meşru Lübnan hükümeti olarak tanıtılan Lübnan’da ise Falanjistlerin elinde olduğu bilinen hükümete destek vermeye başladı. Bu destek çok kısa sürede Dürzü lideri Velid Canbulat’ın milislerine karşı Falanjist milisleri koruyarak “tarafsızlığı”nı yitirdi.⁵

Hizbullah bu yıllarda hem Lübnan’da hem de Ortadoğu’da değişmiş konjonktürlerin bir sonucu olarak ortaya çıktı. 1978 ve 1982 İsrail işgalleri, 1979 İran Devrimi ve Şii Musa Sadr’ın Libya’ya zi-

yareti sırasında ortadan kaybolması bu mobilizasyonun sol gruplardan ayrışmasına ve hedeflerinin keskinleşmesine neden oldu. 1982 işgalinin Hizbullah’ın oluşumundaki büyük payı inkar edilemez. 1982’de İsrail ordusu 450.000 kişiyi yerlerinden etmişti. Sabra, Şatilla kamplarında öldürülenlerin üçte biri de Güney Lübnan’dan kaçan Şii’lerdi.⁶ 1970’lerde karizmatik Şii lideri Musa Sadr’ın kurduğu “Yoksulların Hareketi” adlı hareketten doğan Emel örgütü de iç savaşta zayıflamıştı. Bu olaylar sonrasında birçok önde gelen Şii patronaj siyasetine iyice gömülmüş olan ve yoksulların temsilcisi olma pozisyonundan gittikçe uzaklaşmış Emel’i terk etti. 1980’lerin başında Bekaa Vadisi’nde ve güney Beyrut’ta ortaya çıkan, kendilerini İsrail ordusu ile savaşmaya adanmış olan gruplar zaman içinde Hizbullah (Allah’ın Partisi) adı altında toplandı. İlk eğitimlerini İran ve FKÖ desteğinde alan bu örgüt resmî olarak varlığını 1985’te bir deklarasyonla açıkladı. 1985-2000 yılları arasında Hizbullah amacını İsrail’in Lübnan’dan çekilmesi olarak açıkladı ve silahlarını bırakmadı. Aynı zamanda da Lübnan siyasetinde de savaş sonrasında ortaya çıkan önemli partilerden birine dönüştü. Örgüt aynı zamanda özellikle yoksul kesimi hedefleyen sosyal hizmetleriyle de tanındı ve tanınıyor. 1985’te İsrail işgal ettiği toprakların büyük kısmından çekilse de 2000 yılına kadar Lübnan’ın yüzde 10’una tekabül eden güney topraklarını işgal altında tutmaya devam etti. Bunu yaparken de sadece İsrail ordusunu değil, başında Maruni Hıristiyan komutanlar olan ve birliklerinin üçte ikisini zorla ve/veya parayla askere alınan güneyli Şii gençler olan, kendi kurdukları “Güney Lübnan Ordusu” adını verdiği milisleri kullandı. Güney Lübnan Ordusu, Hizbullah ile İsrail Ordusu arasında Hizbullah’la savaşmak üzere konuşlandırılmış bir başka milis kuvvetti. Bugün Lübnan ordusu İsrail’in istediği koşulları çok büyük ölçüde yerine getiren BM kararı çerçevesinde güneye giderken bu tarihi hatırlamakta fayda var.

2000 yılına kadar İsrail Lübnan topraklarından çıkmadı. 1990’lar boyunca süregelen gerilla savaşı güney Lübnan’ı neredeyse girilmez bölge haline dönüştürdü ve ülkedeki gelir ve varlık dağılımının

4 Savaşı oluşturan koşullar için: Picard, Elizabeth. 2002. *Lebanon: A Shattered Country*. New York: Holmes and Meyers

5 15 yıl süren savaşın en ayrıntılı ve can alıcı anlatılarından biri Robert Fisk’in kitabında mevcut: Fisk, Robert. 2002. *Pity the Nation: The Abduction of Lebanon*. New York: Thunder’s Mouth Press / The Nation Books.

6 Laura, Deeb. 31. Temmuz. 2006. *Hizballah: A Primer*. Middle East Report Online.

gene Şiiler aleyhine artan oranlarda bozulmasına yol açtı. İsrail 2000'de bu çatışmaların iç siyasetteki bedelini artık göze alamayarak çekilmeye karar verdi. Böylece 1978'de çıkarılan ve İsrail'in Lübnan'dan tam çekilmesini talep eden BM 425 ve 426 kararlarına İsrail yönetimi 12 yıl sonra uymuş oldu! Ehud Barak bu savaşı sona erdirme sözüyle seçimleri kazanmış ve duyurduğu tarihten iki ay önce apar topar bölgeyi boşaltarak Hizbullah'ın Güney Lübnan Ordusu'na asker vermek zorunda bırakılan aileleri katletmesi ihtimalini doğurmuştu. Bütün yabancı gözlemci kuruluşlar böyle bir katliam olasılığına karşı uyarıyorlardı. Ancak Hizbullah lider ekibi intikam adına Lübnanlıların öldürülmeyeceğini ve amacın hâlâ İsrail'i Lübnan topraklarından çıkarmak olduğunu açıkladı ve katliam olmadı.⁷ İsrail çekilirken yüzlerce mayını da topraklara gömülü bıraktı ve bugüne kadar bu mayınların haritasını Lübnan yönetimine vermiş değil. 2000 yılı sonrasında Hizbullah'ın silahlarını bırakmamasının sebebi olarak Suriye ve Lübnan'ın Lübnan'a ait olduğunu, İsrail'in ise (1967'den beri işgal altında tuttuğu Golan Tepeleri'nin bir parçası olarak) Suriye'ye ait olduğunu iddia ettiği Sebaa Çiftlikleri gösteriliyordu.

1559 NOLU KARAR VE İÇ SİYASİ DENGELER

1989'da Ta'if Anlaşması sonrasında Lübnan'da iç savaş sona erdi. Çatışmalar 1990'da bittiğinde aslında savaşın başlamasına sebep gösterilen hiçbir şey çözülmüş değildi: siyaset hâlâ mezheplere tanınan kotalar üzerinden yapılıyordu; üstelik savaşın anıları grupların daha çok kendi içlerine kapanmasına yol açmış ve bölgeler daha da homojenleşmişti. Savaş suçlularının cezalandırılmaması bir yana silahlı örgütlerin liderleri bir gecede politikacılara ve parti liderlerine dönüştüler. Yoksullaşma 1970'lerde olayların patlak vermesine yol açan boyutundan çok daha fazlaydı. Üstelik ne artan eşitsizlikler için tedbir alınıyordu ne de dallanıp budaklanan yolsuzluğa çözüm getiriliyordu. 1990 sonrası dönemde Lübnan siyasetini belirleyici bir başka etmen de en son Amerika'nın da teşvikiyle Lübnan'ı kontrol altında tutan Suriye idi. 1980'lerde Irak-İran savaşı ile bu iki ülkeyi kontrol etmeyi amaçlayan ABD, Lübnan'da da bu görevi Suriye'ye vermişti. 1991'de imzalanan "kardeşlik, koordinasyon ve işbirliği" anlaşması çerçevesinde ülkelerin iktisadi ve askeri çıkarları birbirlerinden ayrılmaz olarak kabul edildi. "Büyük birader" Suriye Lübnan'da her konuda belirleyici bir güce dönüştü bu sayede.⁸

Bu savaştan kârlı çıkanlar savaşın sonunda politikaya atılan milis kuvvetlerinin yanısıra onlarla birlikte palazlanan işadamlarıydı. Bu işadamlarının arasında ön plana çıkan isim Refik Hariri, savaşı takip eden on beş yılın sonunda başbakan olarak Lübnan'ın yeniden inşasını yönetti. Lübnan'ın 1975 öncesi'nin "Ortadoğu'nun İsviçresi" ve 1990 sonrasında "Ortadoğu'nun Singapur"una dönüştürmek hayalleri ile toplumun çok büyük bir bölümü gözden çıkarılarak bankacılık, turizm ve ticaret sektörlerinin ihtiyaçları doğrultusunda şehir altyapısı ve finansal sistemin düzenlenmesine ağırlık verildi. 2000 yılına gelindiğinde başta belirlenen projelerin sadece %45'i hayata geçirilmiş ama aynı zamanda bütçe açığı %55'e ve kamu borcu gayrisafi milli hasılanın 2002 yılında %180'ine ulaşmıştı.⁹ İktisadi düzelme gerçekleşmediği ve istihdam imkanları çok sınırlı kaldığı için 1994-2000 arasında 1 milyon kişi daha ülkeyi terk etti. Buna rağmen işsizlik 2002'de % 30 olarak tahmin ediliyor ve yoksullaşma daha da artıyordu.¹⁰ İç siyasetteki yozlaşmaya karşı gelişmekte olan tepki özellikle Hıristiyan ve Sünni kesimde Suriye'nin varlığı'nın suçlanması ile ortaya çıkıyordu. 11 Eylül sonrasında Suriye'nin elinin zayıflaması ve ABD hükümeti tarafından 'şeytan eksenine' dahil edilmesi Lübnan'da bu tepkilerin daha rahat dile getirilmesine yol açtı. Suriye'nin desteklediği Cumhurbaşkanı Emile Lahoud ile sürekli çatışma

8 1990'larda Suriye-Lübnan ilişkileri için: el-Khazen, Farid. 2003. "The Postwar Political Process: Authoritarianism by Diffusion" ve Kassir, Samir. 2003 "A Polity in an Uncertain Regional Environment." Hanf, Theodore ve Nawaf Salim (ed). *Lebanon in Limbo: Postwar Society and State in an Uncertain Regional Environment*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft

9 Bkz: Makdisi, Samir. 2004. *The Lessons of Lebanon: The Economics of War and Development*. Londra ve New York: I.B. Tauris.

10 Nasr, Salim. 2003. *The New Social Map*. Hanf, Theodore ve Nawaf Salam (ed). *Lebanon in Limbo: Postwar Society and State in an Uncertain Regional Environment*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.

7 Glass, Charles. 17.Ağustos.2006. Learning from Its Mistakes. *London Review of Books* 28 (16).

halinde olan Hariri, Lahoud'un süresinin uzatılmasına dair aldığı sinyallerin de etkisiyle BM'de dolaşlı yoldan Lübnan'daki Suriye varlığını hedef alan bir karar çıkmasına katkıda bulundu. Lahoud ve Hariri arasındaki gergin ilişki Lübnan siyasetinde belirleyici bir rol oynamaktaydı uzun süredir.

2 Eylül 2004 tarihli BM 1559 sayılı kararı uyarınca tüm Lübnanlı ve Lübnanlı olmayan milisler (yani Hizbullah ve Filistin mülteci kamplarındaki silahlı örgütlenmeler) silahlarını bırakacak ve Suriye Lübnan'la sınırını çizerek tam diplomatik ilişkilerin kurulması yönünde adım atacaktı Bu kararın açıklanmasından bir gün sonra Lübnan parlamentosu Suriye'nin zorlamasıyla Lahoud'un görev süresini üç yıl daha uzattı. Bu Suriye'nin Lübnan'dan çekilmeye ve Hizbullah'la ilişkilerini değiştirmeye niyeti olmadığına dair bir sinyaldi. Bundan yaklaşık beş ay sonra Hariri'nin suikaste kurban gitmesi siyasi düzene biriken tepkilerin gene Suriye karşıtlığı üzerinden ses bulmasına yol açtı. Protestolar çeşitli mezhep liderlerini, Haririlerin Gelecek Hareketini, Dürzü lider Velid Canbulat'ı, liberal Hıristiyanlardan oluşan Qurnet Shehwan grubunu ve sağda Marunilerin Lübnan Kuvvetleri'ni biraraya getirdi. Kendilerine 14 Mart Kuvvetleri diyen bu oluşumun tek önemli laik katılımcısı Demokrat Sol Parti'ydı. Bu koalisyonun üzerinde birleştiği iki şey Suriye hegemonyasına son vermek ve Hizbullah'ın gücünü kırmaktı.¹¹ Bu hareketlenme sonucu 'Sedir Devrimi' gerçekleşti ve Suriye askerlerini Lübnan'dan çekti. Bu protestolar sonucu 28 Şubat 2005'te hükümet istifa etti ve yeniden seçimlere gidildi. Suriye ordusunun sınırı geçmesi ardından düzenlenen kutlamalar ülkenin nihayet savaş sonrası parçalanmışlığının üstesinden geldiği izlenimini veriyse de başka krizler olduğu gibi duruyordu. Bu koalisyon da mezheplerarası güvensizlik ve çatışmalar, dinler ve mezhepler üstü kimlik oluşumu, savaş suçlularının yargı önüne getirilmesi, sosyal eşitsizlikler gibi konularda sessiz kalıyordu.

SEDİR DEVRİMİ? ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK?

Mayıs 2005'te yapılan seçimler ve sonrası ise bir kez daha Suriye'nin ülkenin içinde bulunduğu sorunla

rın nedeni olmadığını ortaya koydu. ABD'nin alkışladığı yeni hükümetin başında Hariri'nin bankalarının yönetiminden gelen ve daha önce Banka Denetleme Kurulu'nun başkanlığını ve Finans Bakanlığı görevlerinde bulunmuş olan Fuad Siniora var.¹² Büyük umutlarla işbaşına gelen hükümet bir yıl içerisinde sadece çok muallak bir reform planı oluşturabildi. Ancak Nisan 2006'da Meclisten geçen ekonomik reform paketi harcamaların denetlenmesi, devletteki yolsuzlukların araştırılması ve sona erdirilmesi gibi konularda herhangi bir önlem önermiyor ve ülkedeki eşitsizliklerin düzelmesine önemli katkıda bulunabilecek sosyal hizmetler konusunda "iyileştirme" dileğinden başka bir şey söylemiyor.

Seçim öncesi patronaj ilişkilerini ve mezheplere bölünmüş siyasi yapıyı kuvvetlendiren seçim kanununu değiştirme sözünü vermiş olmasına rağmen hükümet, bu konuda herhangi bir öneri getiremeyen bir komisyon kurmaktan başka bir şey yapmadı. Lübnan'da parlamenter temsiliyet mezheplerin nüfustaki tahmini (Lübnan'da en son resmî nüfus sayımı 1932'de yapıldı ve bir daha yenilenmedi) oranlarına göre belirleniyor. 128 milletvekilinin yarısı Hıristiyan yarısı Müslüman olmak zorunda. Seçim bölgelerinde vatandaşlar tek tek adaylar için değil bölgenin mezhep dağılımına göre oluşan koalisyonlara oy veriyor. Yani ağırlıklı olarak Hıristiyanların oluşturduğu bir bölgede yarışan seçim listelerinde adayların çoğunluğunu Hıristiyanlar oluşturuyor. Bu durumda adaylar bölgedeki oy potansiyelini en iyi değerlendirecek mezhep liderleriyle işbirliği yapmayı laik adaylara tercih ediyorlar.¹³ Aynı şekilde ülkede 'troika' adı verilen Maruni cumhurbaşkanı, Sünni başbakan ve Şii meclis başkanı çoğu zaman dinî kimlikleri ile siyasetin içinde yer alıyorlar. Bu sistemin değişmesi küçük bir elit kesimin çok da işine gelmiyor.

Yapılabilecek reformların önündeki bir engel de parlamentodaki çetrefil dengeler ve Batı'nın olabi-

20 11 Quilty, Jim. 25 Temmuz.2006. Israel's War Against Lebanon's Shi'a. *Middle East Report Online*.

12 Beyrut Amerikan Üniversitesi iktisat bölümü mezunu Siniora 2003'te Beyrut'taki Amerikan Konsoloslugu tarafından vizesi olmasına rağmen Amerika'ya gitmemesi konusunda uyarı almıştı. Neden ise Ramazan ayında bağış yaptığı Al-Mabarrat İslami Hayır Cemiyeti'nin ABD'nin terör örgütleri listesinde olması ve bu yüzden de Siniora'nın terörü destekleyen devlet adamları listesine alınmış olmasıydı!

13 Leenders, Reinoud. 23.5.2006, How UN Pressure on Hizbullah Impedes Lebanese Reform. *Middle East Report Online*.

lecek tüm desteğini Hizbullah'ın silahsızlandırılması koşuluna bağlamasıydı.¹⁴ Bütün büyük çaplı reform önerileri 1559'a bağlandığı için her türlü potansiyel değişiklik hem içte hem dışarıda Hizbullah'ın hayatta kalması veya kalmaması şeklinde algılanır oldu. Seçimlerde 14 milletvekilini Meclise ve 2 bakanını da kabineye sokmuş olan Hizbullah ise bütün yıl boyunca hükümetin bu dış baskılar doğrultusunda hareket edememesini sağladı. Aynı şey 2006 Mart'ında "Ulusal Diyalog" adı altında başlayan 14 mezhebin liderlerinin katıldığı toplantılar için de geçerliydi. Hizbullah liderliği hem bu toplantılarda hem de hükümette rakiplerinin dışarıdan gelen taleplere sırtlarını dayayarak kendi ellerini güçlendirmeye çalışması ihtimalinden rahatsızlığı doğrultusunda hareket ediyordu bir anlamda. Ülkenin genelde daha yoksul olan Şii kesimini ve güneyde sınır boyunca İsrail saldırganlığının hedefi olan halkı temsil ettiğini savunan bir grupla pazarlık yapıldığı için ve Lübnan'ın iç savaşını sonlandıran Taif Antlaşması çerçevesinde laikleşmesi bir türlü gerçekleştirilemediği ve hatta tam tersi mezhebi temsiliyetlerin gittikçe ağırlık kazandığı bir ortamda Hizbullah'ın silahsızlandırılması çok da kolay bir hedef değildi yani.

Bu karmaşık görüntüde aslında atlanan bir başka şey daha var. Lübnan'da yaklaşık 400.000 Filistinli mülteci -yani nüfusun onda biri- de yaşıyor ve Filistinlilerin işgal edilmiş topraklar dışındaki en kötü durumda oldukları yer Lübnan. Filistinliler de savaş sonrasında hem iç savaşın hem de ülkenin kötü gidişatının sorumluları olarak görülmüşler. Lübnan vatandaşlığı alamıyor; devletin sağlık hizmetlerinden yararlanamıyorlar. Devlet üniversitelerine kabul edilmiyorlar ve devlet liselerine girmeleri çok zorlaştırılıyor. 72 meslek dalında çalışmalarına izin verilmiyor; büyük kurumlarda çalışmaları da neredeyse imkansız çünkü patronaj ilişkileri mezhepler üzerinden işliyor. Mülteci kamplarında yaşayanlar iç savaş sırasında harabeyle dönmüş evlerini çoğu zaman tamir edemiyorlar çünkü kamplara inşaat malzemesi sokmak yasak ve kampların etrafı sürekli Lübnan ordusu tarafından kontrol ediliyor.¹⁵ Filistinliler Lübnan'da her-

kesin alkış tuttuğu "çokkültürlülüğün" görünmez kılınan bir başka yüzü.

15 yıl boyunca Lübnan'ı darmadağın eden iç savaşla hesaplaşmasını "başkalarının bizim topraklarımızdaki kavgaları" diskuruna indirgeyen, uzlaşmayı unutma egzersizlerinde arayan bir sistem bu. İyi kötü barışın sağlanmasına rağmen, dengesizliklerin hâlâ mezhep çizgileri boyunca kendini gösterdiği; yoksullaşmanın rekor seviyelere ulaştığı ve çoğunluğun Beyrut'un yeniden inşasından pek de pay almadığı bir Lübnan'dan bahsediyoruz. Orada yaşadığım süre boyunca dinlediğim hikayeler, tanık olduğum tartışmalar ve yorumlar hep hâlâ niye savaşmadıklarını anlayamadığımı düşündürmüştü bana. Yorgun oldukları için; bitap düştükleri için diye karar vermişim en sonunda. Yoksa savaşı hazırlayan koşullar ne sınırların içinde ne de sınırların dışında çözülmüştü. Bitecek gibi de değildi.

Temmuz'da başlayan saldırıların arka planını anlamak istersek en başta İsrail devletinin şiddet yanlısı ve sömürgeci tutumunu değerlendirmemiz gerekir. Hizbullah'ın yakın zamanda Hamas'a destek verdiği biliniyor. Zaten İsrail yönetiminin birinci hafta sonrasında hedeflerini iki askerin iadesinden Hizbullah'ın ezilmesine çevirmesinin altunda da bu örgütün kendileri için gittikçe büyüyen bir tehdit olarak algılanması yatıyor.¹⁶ Bir başka neden ise İsrail devletinin kuruluşundan beri kendini Yahudi devleti olarak tanımlamasıyla ilişkili. İsrail 1982 ve sonrasında olduğu gibi sadece Hizbullah'ı değil, kuzeyinde çokkültürlü bir ülkede sükuneti kendi varlık sebebinin Yahudilik üzerinden tanımladığı sürece kabullenmeyecek diyebiliriz.¹⁷ Eğer son bir ayda birçok basın yayın organında okuduğumuz çokkültürlü Lübnan, 18 mezhebin barış içinde yaşadığı ülke, Ortadoğu'nun mikrokozmosu topraklar tanımlarını yüzeyde kabullenirsek bu çok geçerli bir açıklama. Nitekim İsrail ve onu destekleyen ABD yönetimlerinin çok da derine inmesi gerekmiyor saldırgan tutumlarını meşrulaştırmak için. Ancak bu çokkültürlü "Ortadoğu'nun İsviçre'si" olma durumunu yukarıda kısaca özetlenen oldukça karmaşık Lübnan tarihi

14 A.g.ç.

15 Sayigh, Rosemary. 1995. Palestinians in Lebanon: Harsh Present, Bleak Future. *Journal of Palestine Studies* 25(1)

16 Burada saldırıların Lübnan'daki sonuçları üzerinde durulduğu için diğer nedenlerden ayrıntılı olarak bahsedilmiyor.

17 Khoury, Elias. 3.Ağustos.2006. Do I See or Do I Remember? *London Review of Books* 28(15).

içinde bir kez daha değerlendirmemiz gerekiyor.

Taif Anlaşması, daha öncesinde Fransızların çekilmesi sırasında sözlü olarak yapılan Ulusal Anlaşma; onun öncesinde sömürge döneminde Batılı güçlerin bölgedeki müşterilerini farklı mezheplere yönelerek belirlemesi ve Osmanlı zamanında da İstanbul'un buradaki kontrolü farklı dinî liderler vasıtasıyla sağlaması Lübnan'da yüzyıllardır kültürel kimliğin tek eksenini olarak dinin konsolide edilmesine yol açmış. Oysa çokkültürlülüğü farklı inanışlara indirgememek gerek. Ancak Lübnan'da siyasi kimlikler dinlere bağlı olarak kurulmuş; iktisadi paylaşımında kimlerin kazandığı kimlerin kaybettiği, mezheplere göre bir dağılım sergilemiş ve özellikle 1990 sonrasında ülke çeşitli mezheplerin yoğunluklarına göre bölgelere ayrılmış durumda. Hâlâ günlük konuşmalarda insanlar 'öteki' dinden olanlara güvenmiyorlar ve hâlâ doğu batı Beyrut diye konuşabiliyorlar. Yani çok sık mozaik olarak olumlanan görüntüde, belki de mozaikleri oluşturan parçaları birbirinden keskin şekilde ayıran çizgiler toplumsal yapılanmayı daha çok yansıtıyor. Lübnan'daki çokkültürlü birliklilik birbirini besleyen farklı geleneklerin kaynaşmasından ziyade, özellikle iç savaş sonrasında artış göstermiş biçimiyle dinî mensubiyet üzerinden yürütülen bir rekabet gibi.

Bir Beyrut haritasını ilk elime alıp, yolumu bulmaya çalıştığım Hamra'dan şehir merkezine nasıl gidileceğini tespit etmekte amacım. Ama Lübnan'da çalışan herkesin bildiği gibi görüntüler, sözler, sessizliklerin kafa karıştırıcı olduğu kadar harita da yanıltıcıydı. Başka herhangi bir yerde mesafelerin olduğundan çok daha kısa olduğuna dair izlenim yaratması daha muhtemel plan, burada Beyrut'u kocaman, derya gibi bir yer olarak algılamama yol açmıştı. Böylece yürüyerek pekala gidebileceğim bir buluşma noktası için taksie binmiş, bir de üstüne ne kadar para vermem gerektiğini şoföre sorma galletinde bulunduğum için inanılmaz bir kazık yemiştim. Bugünlerde İsrail'in yarattığı vahşeti, stratejik krokilere aktaran haberleri gördükçe ve buna tepki olarak çokkültürlülük söylemleri dile getirildiğinde hep haritaların bu uzaklaştırıcı ve Lübnan'da Lübnan'ı olduğundan büyük bir yer olarak gösterme halini hatırlıyorum. Lübnan ufacık, dört milyon nüfuslu arabayla (yolların açık ve yerle bir edilmemiş olduğu varsayılırsa) 3.5 saatte bir

ucundan diğer ucuna gidilebilecek bir yer. Ancak söylemlerdeki mahalle ayrımları, bombalanan bölgelerle bombalanmayanların mezhep farklılıkları ile ilişkilendirilmesi ve hatta Olmert'in tüm Güney Lübnan nüfusunu (ki çoğunluğu Şii) terörist olarak tanımlaması bu çokkültürlülük tasvirinin sakat ve eksik yönlerine işaret ediyor gibi. Ülke küçük ama gruplar dinî kimlikler üzerinden birbirinden ayrılıyor. Mecliste her grup temsil ediliyor ama tüm ülkeyi ilgilendiren çözümler yerine patronaj ilişkileri yeniden üretiliyor. İnsanlar siyasi ve iktisadi seçimlerini mezhep liderlerinin güç çatışmalarına endeksliyorlar. Zaten İsrail de saldırının hedefinin Hizbullah olduğunu durmadan yineleyerek bu "hassas denge"nin bu grup aleyhine diğerleri tarafından bozulmasını hesaplamıştı.

Lübnan'da kültür çeşitliliğini dinî inanış farklılıklarının ötesine taşıyamayan anlayışın değişmesi gerek en başta. Buna alternatif olarak sunulan milliyetçi seferberlik adına katlanılan yeniden inşa sürecinde de şimdiye kadar ancak yolsuzluk artmış, Lübnan ekonomisi Lübnan toplumuna rağmen düzelenmiş, çeşitli gruplar tamamıyla gözardı edilmiş ve bütün bunlar kabul görmüş. Bu da gösteriyor ki hassas dengeler bozulmasın diye kurcalanmayan konular aslında dengelerin "hassas" olmaya devam etmesine de yol açıyor. Belki de öncelikle bu dengelerin hassas olmaktan çıkarılması gerek Bunun için de ülkenin çok boyutlu laikleştirilmesi için gerekli adımlar artık atılmalı. Bu savaştan sonra Lübnanlılar toplumsal hafızalara öteki olarak yerleşen Filistinlilerle ilişkilerini yeniden değerlendireceklerdir. "Kültür"ler arasındaki hatları kalınlaştıran siyasetler sorgulanmaya başlarsa İsrail'in Lübnan'ı kendisine benzetme şansı asla olmayacaktır. İsrail'de ordunun İsrail ulusal kimliği, tarih yazımı, genel toplumsal paranoyası ve öteki üretme başarısı¹⁸ Lübnan'da zaten hiçbir zaman olmadı. Asıl yeni Ortadoğu'nun başlangıç noktalarından biri bu çok seslilik potansiyeli olmalı.

'ATEŞİ KİM KESECEK'

Böyle bir alternatifi ABD/İsrail kampından beklemek tabii ki tuhaf olur. Bu bağlamda da BM Güvenlik Konseyi'nin çıkardığı ateşkes metnini yeter-

18 Laor, Yitzhak. 17.Ağustos.2006. You are Terrorists, We are Virtuous. *London Review of Books* 28(16).

siz ve muğlak¹⁹ ötesinde değerlendirmemiz gerekir. BM'nin 1701 sayılı kararı ırkçı, paranoyak ve militer bir metin; vahşeti onu yapanlardan bağımsız bir olgu haline dönüştürerek kimliksizleştirilmesi de cabası. Dile getirildiğinde artık damakta paslı tat bırakan "Ortadoğu'da barış süreci"nde önceki onlarca karar, ateşkes ve öneriden farklı bir adım atıracak değil. Hatta Kofi Annan'ın "sivillerin hayatlarını kurtarmak ve her iki tarafta da acı ve ıstıraba son vermek" amacını bile gerçekleştirecek gücü olduğu şüpheli.

Bu metinde sık sık gündeme gelen üç konuyu ele alabiliriz bunu takip etmek için. Birincisi "her iki taraf" retoriği üzerinden hem savaşın sorumluluğunun Hizbullah'a yıkılması hem de göz göre göre yerle bir olan Lübnan'la İsrail'in aynı konumda değerlendirilmesi sözkonusu. Bu tür müphem bir dil kullanımı saldırganları doğru tespit etmediği, ateşkes talebini daha ateşkes olmadan etkisiz bir dokümana dönüştürüyor. Sorunların kökenini iki askerin kaçırılmasından öteye götürmediği için de ironik bir şekilde bölgedeki vahşeti terörist-meşru askerî müdahale karşıtlığına dayandıran söyleme katkıda bulunuyor.

İkincisi barış için daha da militerleşmeyi çözüm olarak sunan mantalite. İsrail Ordusu'nun gittikçe saldırganlaşan tutumu ve İsrail kamuoyunda artan hakimiyeti elbette amacı daha fazla insan öldürülmesini durdurmak olarak belirlenen bir metinde yer almaz. Ancak güney Lübnan'a gönderilen/gönderilecek olan Lübnan ordusu ve UNIFIL askerlerine biçilen/biçilmeyen görevler korkutucu bir şekilde iç savaştaki de facto dengeleri hatırlatıyor. Yeni bir Güney Lübnan Ordusu yaratılıyor olabilir mi? Lübnan ordusu kime karşı sınıra konuşlandırılıyor? Fuad Siniora'nın "Lübnan ordusunun Lübnan'da giremeyeceği yer kalmayacak" muştulaması çok mu iyi bir haber? UNIFIL gücüne gelince, İsrail saldırıyı başlattığında zaten ülkenin güneyinde BM askerleri vardı. Bu metinde "sayıları, donatımı, görev tanımı ve operasyon yetkisi artırılmış" bir kuvvetinse tam olarak ne yapacağı meçhul.

Metnin şu haliyle uygulanmasının daha çok İsrail'in yararına olacağı aşikar. Ancak bu bir yana

hesaplaşılması gereken bir başka önemli konu metnin satır aralarında yer alan ırkçılık. "İki askerin koşulsuz teslimi"ni talep ediyor ama "İsrail'de alıkoyulan Lübnanlı tutsaklar konusunun hassasiyetini gözönüne alarak bir an önce çözümlenmesini" istiyor. Niye İsraili iki askerin hayatının 9000 Lübnanlı'dan daha önemli olduğunu açıklamıyor. Bir an önce çözümlenmenin de ne demek olduğunu netleştirmiyor. Hizbullah'ın silahlarını hemen bırakması koşulu tekrarlanıyor ama İsrail'in Lübnan'dan çekilmesi takviminin ucu "en kısa sürede" gibi tasvirlerle açık bırakılıyor. Aynı şekilde Şebaa çiftlikleri için getirilen öneriler sadece "not" ediliyor. Tarafların saldırıları da şu şekilde kategorize ediliyor: Hizbullah "saldırı" düzenlerken, İsrail "hücum niteliğinde askerî operasyon" yapıyor. Son bir örnek: mayın haritasının BM'ye verilmesi isteniyor ama gene zaman belirtilmiyor. İnsanların doğdukları topraklar, mensup oldukları dinler doğrultusunda hiyerarşik değerler biçmek ırkçı, milliyetçi, aşırı dinci söylemlerin ortak paydası. Barış sağlamak amacıyla olan bu kararlar bu paydaya çok da uzak düşmeyerek bir türlü barış getirememiş seleflerini tekrarlıyorlar.

Bini aşkın insan öldü; bir milyon kişi yıkılmış evlerine dönmeye çalışıyor. Güney Lübnan yerle bir edildi ve hâlâ işgal altında. Tüm elektrik trafoları, yollar, havaalanları kullanılmaz hale getirilmiş durumda. Ateşkes sağlandı ama saldırganın saldırganlığı tespit edilmeden (nitekim bu aralar kimse Gazze'den bahsetmiyor). Bu savaşın bir kez daha gösterdiği bölgelerin keskin sınırlarla çizilecek, ayrılacak kadar birbirlerine uzak olmadıkları ve belki de yakınlaştıkları. Ortadoğu halkları bölgeyi kontrol etmeye çalışanların barış tanımlarının kendilerini ve onlara hizmet eden devlet erkanlarını korumaktan ibaret olduğunu biliyor. Simdi, bu noktada gerçek barış için çözümler de bu bilinçle ortaya çıkabilir. Barışı militerleşmede, aşırı tutuculukta veya şoven milliyetçilikte değil kozmopolit kültürleri norm ötesi zenginlik sayan, eşitlikçiliği lüks görmeyen, demokratikleşmeyi gerginlik sonrasına ertelemeyen alternatiflerde aramak gerekiyor. Lübnan böylesine çözümler üretilmesi için hâlâ iyi bir aday.

19 Makdisi, Karim. 7.Ağustos.2006. Playing into Israel's Hands: Some Flaws in the UN Resolution. *CounterPunch*.